

**Janko Trupej**

neodvisni raziskovalec

Laška vas 21, 3273 Jurklošter

janko.trupej@gmail.com

UDK 821.111(73).09-31 Mitchell M.:070(497.4)

DOI: 10.4312/vestnik.14.129-146

Izvirni znanstveni članek



## VPLIV IDEOLOGIJE NA SLOVENSKO RECEPCIJO ROMANA IN FILMA V *VRTINCU*

### 1 UVOD

Roman z izvirnim naslovom *Gone with the Wind* (1936) izpod peresa Margaret Mitchell in istoimenski film (1939) spadata med največje literarne oz. filmske uspešnice vseh časov; po svetu je bilo prodanih več kot 28 milijonov izvodov romana, ki je bil preveden v več kot 30 jezikov, ob upoštevanju inflacije pa gre celo za najdonosnejši film vseh časov. V *virtincu* je v Združenih državah Amerike občutno vplival (in še vedno vpliva) na dojetje ameriškega juga, secesijske vojne in njenih posledic (Gómez-Galisteo 2011: 60, 69–70, 177; Schuessler 2020; Stewart 2020). Nekateri vidiki pripovedi, ki se širši javnosti sprva niso zdeli posebej problematični, so sicer sčasoma postajali vse bolj sporni, saj je rasizem do temnopoltih v ameriški družbi postopoma postajal vse bolj nesprejemljiv – v tem kontekstu se je *V virtincu* sredi leta 2020 znova znašel na očeh svetovne javnosti: zaradi ostrih kritik v okviru protestov gibanja *Black Lives Matter* je bil film za kratek čas odstranjen s platforme pretočnih vsebin HBO Max (Schuessler 2020; Stewart 2020), o čemer so poročali številni mediji.

Kot ugotavlja Hans Robert Jauß (1970: 7–9; prim. Jauß 1998: 16), pomemben predstavnik recepcijske estetike, bralstvo aktivno oblikuje ‘zgodovinsko življenje’ slehernega književnega dela; ob prvotnem izidu ga primerja z drugimi poznanimi deli, nato pa tudi vsaka nova generacija znova ovrednoti njegovo estetsko vrednost.<sup>1</sup> Jauß je vpeljal koncept *obzorja pričakovanja*, ki je v slovarju *The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms* (Baldick 2001: 116) opredeljen kot

nabor kulturnih norm, domnev in kriterijev, ki oblikujejo način, kako bralstvo v določenem obdobju razume in sodi o nekem književnem delu. Obzorje

<sup>1</sup> Tudi prevodoslovec Lawrence Venuti (1995: 18) trdi, da besedila nimajo konstantnega oz. določljivega pomena, marveč je ta prilagojen vsakokratni družbeni situaciji.

pričakovanja lahko oblikujejo dejavniki, kot so prevladujoče konvencije in definicije umetnosti (npr. dekorum) ali trenutni moralni kodeksi. Takšna 'obzorja' so podvržena zgodovinskim spremembam, zato bo morda poznejša generacija bralstva v istem delu videla precej različen niz pomenov in ga zatorej drugače ovrednotila.<sup>2</sup>

Nekatera književna dela so ob izidu obzorje pričakovanja preseгла do te mere, da jih je bralstvo zavrnilo, spet druga (tudi že kanonizirana) besedila pa so postala sporna pozneje, ko se je obzorje pričakovanja spremenilo (gl. npr. Karolides 2006; Sova 2006a; Sova 2006b; Karolides, Bald in Sova 2011).

Celo v istem zgodovinskem obdobju lahko bralstvo iz različnih kulturnih okolij določeno delo interpretira precej drugače (gl. Griswold 2013: 87).<sup>3</sup> Tudi po tem, ko se je po svetu hkrati s procesom pospešene globalizacije začelo povečevati znanje tujih jezikov, je sicer večina ljudi tujejezična dela še vedno brala v prevodu (Grosman 1993: 6). Večja verjetnost, da bo določeno književno delo prevedeno, pa obstaja, če to delo afirmira norme ciljne kulture (gl. Venuti 1998: 128–140). V skladu s trenutno dominantnimi ideologijami je namreč oblikovana »kulturna politika, ki vsiljuje določeno vrsto del ali prevajanje idejno vzorne nacionalne književnosti oz. politično zaželenih del ali komercialne literature« (Bajt 1997: 43). Zaradi zagotavljanja skladnosti s prevladujočimi ideologijami predvsem v avtoritarnih oz. totalitarnih sistemih pri prevajanju nemalokrat prihaja do institucionalno pogojenih posegov v besedilo, ki lahko navsezadnje privedejo celo do tega, da ima neko književno delo v ciljni kulturi drugačen status kot v izvorni kulturi (Lefevere 1992).

V pričujočem prispevku se bomo ukvarjali z vprašanjem, v kolikšni meri in zakaj se je na slovenskem etničnem ozemlju spreminjala recepcija romana in filma *V vrtincu*. Roman je v slovenščini izšel še pred začetkom druge svetovne vojne (1939/1940), desetletje po koncu vojne, ko so slovenski kinematografi začeli predvajati istoimenski film, pa je bil ta predvojni prevod Mirka Koširja ponatisnjen. Leta 1965 je izšel ponovni prevod Janka Modra, ki je bil ponatisnjen v letih 1969, 1974 in 1983.<sup>4</sup>

V različnih obdobjih slovenske zgodovine je mogoče pričakovati občutne razlike v recepciji, saj se je v več kot osmih desetletjih od izida prvega prevoda na slovenskem ozemlju zamenjalo več političnih sistemov, spreminjal se je odnos do izvirne kulture, rasizma, patriarhata in drugih vidikov družbe, ki imajo pomembno vlogo v zadevnem romanu oz. filmu. Razlike med recepcijo v izvorni in ciljni kulturi pa je med drugim mogoče

2 Vse citate, ki so bili izvorno v tujem jeziku, je prevedel avtor pričujočega prispevka.

3 Ideologija pri tem pogosto igra pomembno vlogo; Petr Kopecký (2011: 205) pri obravnavanju recepcije Steinbeckovih del v nekaterih socialističnih državah denimo navaja, da je »literarna kritika predstavljala koristno orodje za komunistično propagando«.

4 Za analizo strategij za prevajanje rasističnega diskurza, ki je v tem romanu pogosto prisoten, gl. Trupej 2014: 96–97.

pričakovati zaradi dejstva, da ameriška državljanska vojna in njene posledice slovenskega naroda neposredno ne zadevajo, pa tudi zaradi razmeroma omejenih neposrednih stikov s temnopoltimi skozi slovensko zgodovino. Odzivi na *V vrtincu* v publikacijah slovenskih izseljencev oz. zdomcev v Združenih državah sredi prejšnjega stoletja se na primer prav tako nekoliko razlikujejo od siceršnje recepcije v izvirni kulturi. Ti Slovenci so se namreč v ZDA večinoma priselili po koncu državljanske vojne, poleg tega pa se pretežno niso naselili na jugu, kjer je do sredine prejšnjega stoletja obstajala rasna segregacija; v večini odzivov na *V vrtincu* zato ni opaziti izrazitih ideoloških vplivov – izjema so nekateri zapisi v levo usmerjenih publikacijah (gl. Trupej 2021).

Preden se bomo posvetili odzivom v slovenskem etničnem prostoru, bomo pregledno obravnavali recepcijo romana in filma v izvirni kulturi, kar nam bo omogočilo poznejšo primerjavo. Korpus več kot 300 zapisov, ki obravnavajo oz. omenjajo *V vrtincu*, je bil primarno sestavljen s pomočjo *Digitalne knjižnice Slovenije* in navedb v kartoteki avtorjev, ki je dostopna na Inštitutu za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, pa tudi s pomočjo knjižničnega informacijskega sistema COBISS in spletnega iskalnika Google.<sup>5</sup>

## 2 PREGLED RECEPCIJE V IZVIRNI KULTURI

Roman *V vrtincu* je takoj po objavi leta 1936 postal izjemna prodajna uspešnica in čez čas je postal celo najbolje prodajano literarno delo v ZDA dotlej; Mitchellova je bila deležna tudi številnih naklonjenih kritik in je za roman med drugim prejela prestižno Pulitzerjevo nagrado (Gómez-Galisteo 2011: 17–18; gl. tudi Jeff 1999; Haskell 2009: 22–23; Wiley 2014a: XXII–XXIII; Schuessler 2020). Izražena so bila tudi nekatera bolj kritična mnenja o umetniški vrednosti romana, na primer o pomanjkljivem slogu, poleg tega pa so nekateri že tedaj opozarjali na tendenčnost tega literarnega dela (gl. Haskell 2009: 23; Gómez-Galisteo 2011: 22, 25, 28). Izkrivljeno upodobitev suženjstva in medrasnih odnosov so sicer ostro kritizirali predvsem v komunističnih in drugih levo usmerjenih publikacijah, medtem ko v večini *mainstream* medijev tej problematiki niso posvečali prav veliko pozornosti (Gómez-Galisteo 2011: 57, 59).<sup>6</sup>

Po napovedi, da bo po predlogi romana posnet film, so nekatere organizacije, ki so se zavzemale za pravice Afroameričanov, denimo NAACP, začele agitirati za to, da določene rasistične prvine romana ne bi bile vključene v film (Jeff 1999; Schuessler 2020). Producent David O. Selznick se je tudi zaradi tovrstnih pritiskov odločil nekoliko omiliti rasizem v filmu; rasistična žaljivka *nigger*, ki se v romanu uporablja precej pogosto, tako ni bila nikdar izrečena, prav tako pa se v filmu ne pojavi Ku Klux Klan (Stevens

<sup>5</sup> Nekateri izmed člankov, ki so bili objavljeni v prvih treh desetletjih od izida prvega prevoda romana, so bili vključeni že v članek o slovenski recepciji izbranih književnih del, ki vsebujejo rasističen diskurz o temnopoltih (gl. Trupej 2015: 222–224).

<sup>6</sup> V zasebni korespondenci je pisateljica tovrstne očitke vseskozi zavračala (gl. Mitchell 2014: 65, 119, 223–224).

1973: 367; Jeff 1999; Asim 2007: 144–145; Ryan 2008: 70–71; Haskell 2009: 202–203; Gómez-Galisteo 2011: 59; Schuessler 2020). Nekateri Afroameričani so izrazili odobravanje nad takšnim razpletom (Jeff 1999), medtem ko so drugi filmu še vedno očitali rasizem in so ga bojkotirali (Jeff 1999; Ryan 2008: 71; Haskell 2009: 214).<sup>7</sup> Kljub temu je *V vrtincu* postal eden najuspešnejših filmov vseh časov in podeljenih mu je bilo deset oskarjev, med drugim za najboljši film in najboljšo stransko igralko, ki ga je za vlogo Mammy prejela Hattie McDaniel (Haskell 2009: 5, 31–32) – bila je prva Afroameričanka, ki je bila nominirana za to nagrado (Jeff 1999).

*V vrtincu* je bil pozitivnih komentarjev deležen tudi ob pisateljčini smrti leta 1949 (Wiley 2014b: 423–424), po intenziviranju afroameriškega boja za državljanske pravice (in še bolj v zadnjih nekaj desetletjih) pa so številni kritiki *V vrtincu* ovrednotili drugače – med drugim je kontroverzen zaradi uporabe rasističnih izrazov, prikazovanja rasizma do Afroameričanov oz. utrjevanja stereotipov o njih, povečevanja sužnjelastniškega sistema itd. (gl. Asim 2007: 131–133; Ryan 2008: 22, 26, 48; Haskell 2009: 19–20, 32, 205–211; Gómez-Galisteo 2011: 7, 57–60, 177–178; Stewart 2020). Kljub tovrstnim kritikam sta tako film kot roman ostala priljubljena (Haskell 2009: 4–6; Gómez-Galisteo 2011: 3, 101; gl. tudi Wiley 2014b: 424–426); Kongresna knjižnica (N. N. 2012) je slednjega vključila celo v razstavo knjig, ki so sooblikovale ZDA.

### 3 SLOVENSKA RECEPCIJA

#### 3.1 Obdobje pred drugo svetovno vojno

Prvo omembo romana v slovenskem periodičnem tisku zasledimo leta 1938: v časniku *Jutro* je napovedan izid prevoda, ki je bil takrat naslovljen še *Jug proti severu*.<sup>8</sup> Naslednje leto v isti publikaciji poročajo, da je to književno delo, ki opisuje vojno za osvoboditev sužnjev v ZDA, doseglo izjemen komercialni uspeh in je bilo prevedeno že v številne jezike. Posebej izpostavijo način podajanja pripovedi in karakterizacijo: »V romanu, ki je navzlic svoji obširnosti vseskozi izredno napet, nam slika pisateljica celo vrsto najrazličnejših ljudi s tolikšno fineso in dovršenostjo, da morajo čitatelja zajeti in navdušiti.«<sup>9</sup> Tudi v recenziji, objavljeni v reviji *Ženski svet*, izrazijo podobno mnenje, namreč da sleherna pripovedna oseba »do poslednjega črnca, v [...] delu živi, je tako zelo življenjska, da moraš zaživeti z njo«.<sup>10</sup> V leposlovnih reviji *Modra ptica* navajajo, da gre za epsko delo in obenem za napet ljubezenski roman, ki ga po svetu že prištevajo med največja dela

7 Za podrobnejši pregled odzivov na film *V vrtincu* v afroameriških serijskih publikacijah gl. Stevens (1973: 367–370).

8 *Jutro*, 10. 6. 1938: Kaj napovedujejo naši založniki?, 7. (Zapisi brez omembe avtorja oz. avtorice so anonimni.)

9 *Jutro*, 8. 4. 1939: Margaret [sic] Mitchell, 12.

10 *Ženski svet*, 1939, l. 17, št. 10: Nove knjige, 224.

svetovne literature. V tej serijski publikaciji kot prednosti romana prav tako izpostavi-jo prepričljivo karakterizacijo pripovednih oseb, pa tudi realističen prikaz zgodovinskih okoliščin:

Genijalna [sic] pisateljica nas ob plastično risanih likih seznanja z življenjem severno ameriškega juga v času državljanske vojne. Riše nam življenje na bombaževih plantažah, razmerje gospodarjev do črnih sužnjev, razvoj glavne junakinje Scarlet O'Hare [sic], njeno ljubezen in srečanje s človekom, ki postane njena usoda. Postavlja nas v zgodovinsko dobo preloma, dobo, kakršnih je v zgodovini precej, ko se podira, kar je stoletja kljubovalo, in se dviga, kar je stoletja živel na dnu. Vizija državljanske vojne je tako plastična, da bi nas morala spraviti v obup, ako ne bi ob vsakem dotiku z resničnostjo čutili, da mora iz ruševin vstati nekaj lepega. Komaj zaznavno prizadetost pisateljice paralizira njena blagodejna ironija, ki na prav žensko obziren način ruši bogove in idole.<sup>11</sup>

V *Jutru* je v prispevku, ki je podpisan s 'K. Š.', najprej omenjena komercialna uspešnost romana, nato pa je opisano ozadje njegovega nastanka in na kratko je podana zgodba. Med drugim v članku lahko preberemo, da »so osrednji značaji celega romana [...] ustvarjen[i] z mojstrsko dovršenostjo« in da je dogajanje postavljeno v dobo, »ko se je rušil stari način življenja in se porajal novi: stari konzervativni red se je moral umakniti novemu, bolj radikalnemu.«<sup>12</sup> Tudi v krajših omembah v *Jutru* je obravnavano književno delo opisano s presežniki, na primer kot 'senzacionalen roman',<sup>13</sup> 'velik roman'<sup>14</sup> ali 'izredno zanimiva knjiga'<sup>15</sup>. Nekoliko bolj kritičen je pesnik in prevajalec Tone Čokan v reviji *Dom in svet*, saj pri povzemanju vsebine zapiše, da plantaže bogatih posestnikov »obdelujejo črni sužnji, gospodarjem pa se tako kopiči bogastvo, da se njihov ponos spremeni v zaslepljeno ošabnost«. Recenzent poleg tega navaja, da ga moti naturalistični etos romana, glede prevoda pa pripomni, da je jezik »včasih papirnat in prisiljen«.<sup>16</sup>

### 3.2 Socialistično obdobje

V prvih nekaj letih po vzpostavitvi socialističnega sistema v serijskih publikacijah zasledimo nekaj precej kritičnih mnenj o *Vrtincu*. V časniku *Ljudska pravica* leta 1948 v recenziji nove številke revije *Naša književnost* denimo zapišejo naslednje:

11 *Modra ptica*, 1939, l. 11, št. 1: Dogodek za naše čitatelje bo naša prva redna knjiga za tekoče leto Margaret Mitchell V vrtincu, 37.

12 *Jutro*, 17. 7. 1940: Kulturni pregled: M. Mitchellova, 3.

13 *Jutro*, 25. 1. 1940: Novosti na knjižnem trgu, 4.

14 *Jutro*, 5. 7. 1940: Napoved novih knjig, 4; *Jutro*, 1. 1. 1941: Slovenska knjiga v letu 1940, 12.

15 *Jutro*, 20. 1. 1941: Film o knjigi 'V vrtincu', 5.

16 *Dom in svet*, 1941, l. 53, št. 1: Margaret Mitchell: V vrtincu, 47–48.

Zoran Mišić pa pod naslovom »Jedna apologija robovlastničkog poretka na našem jeziku« ocenjuje roman Margarete Mitchel [sic], ki smo ga Slovenci dobili pod naslovom »V vrtincu« že leta 1940. Na podlagi marksističnega gledanja na zgodovinsko obdobje, ki ga je v svojem romanu zajela pisateljica, Mišić ostro, jasno, utemeljeno in podkrepljeno s številnimi citati iz knjige same zavrača roman. Saj je »poln uspravajočega strupenega napoja, večše skritega v štanjolu lepih besed, tako da ga prenekateri bralec, ki je vzgojen ob dolgoletnih lažeh tovrstnega značaja, niti ne čuti, ko ga pogoltne. Ko pa odstranimo s knjige tanko glazuro lažnega sijaja, ne ostane ničesar [sic] razen dejstva, da prikazuje knjiga suženjstvo črncev kot nujen in pravičen red ter tako krči pot novim zasužnjevalnim načrtom«. <sup>17</sup>

Naslednje leto tudi v *Slovenskem poročevalcu* trdijo, da roman kljub uspehu, ki ga je dosegel, nima prav velike vrednosti, češ da zagovarja nazadnjaške nazore in povečičuje preživeto družbeno ureditev. <sup>18</sup> Nekaj mesecev pozneje v istem časopisu nekdo, podpisan z 'J. G.', trdi, da je Mitchellova vpeljala novo literarno zvrst, tj. zgodovinski družinski roman. <sup>19</sup> V tržaškem časniku *Delo* je objavljen prevod članka, v katerem sovjetski pisatelj Ilja Ehrenburg obravnava problematiko rasizma v ZDA, pri čemer omeni tudi zadevni roman:

Nekoč je bila ena izmed najbolj popularnih knjig v Ameriki knjiga: »Koča strica Toma«, v kateri je opisano trpljenje črnih sužnjev. Pisateljica te knjige Beecher-Stowe se je zgražala nad gospodarji sužnjev. Njen roman je služil kot navdih tistim, ki so se borili proti rasnemu preganjanju. Zadnje čase pa je najbolj popularna knjiga v Ameriki, [sic] roman: »Proč z vetrom«, ki ga je spisala Margaret Mitchell. Pisateljica prikazuje v romanu[,] da so sužnji živeli zelo udobno in da so podli ljudje tisti, ki hočejo odpraviti suženjstvo. Sreča [sic] teh dveh knjig nam kaže pot, ki vodi od [L]incolna do »velikega zmaja«, od idej svobode in enakopravnosti do rasizma in do »komisije za preučevanje protiameriškega delovanja«. <sup>20</sup>

Nekaj bolj prizanesljivih mnenj lahko preberemo leta 1954, tj. v letu, ko so slovenski kinematografi začeli predvajati *V vrtincu*; v reviji *Tovariš* na primer zapišejo, da gre za 'velefilm', <sup>21</sup> v goriškem časniku *Novi list* pa ga opišejo kot 'veličasten film'. <sup>22</sup> V študentskem časopisu *Tribuna* navajajo, da je bil film posnet po sicer ne preveč dobrem,

17 *Ljudska pravica*, 28. 1. 1948: Nova št. »Naše književnosti«, 5.

18 *Slovenski poročevalec*, 28. 8. 1949: Zapiski: Margaret Mitchell, 3.

19 *Slovenski poročevalec*, 18. 12. 1949: Tovarna knjig, 4.

20 *Delo*, 6. 5. 1950: Članek sovjetskega pisatelja Ilja [sic] Ehrenburga Ameriški »nadljudje«, 2.

21 *Tovariš*, 26. 3. 1954: Clark Gable nekoč, 292.

22 *Novi list*, 24. 6. 1954: Film po Tolstojevem romanu »Vojna in mir«, 7.

toda priljubljenem romanu o ameriški državljanski vojni; pripomnijo, da se ta vojna v resnici ni začela zaradi vprašanja suženjstva, marveč zaradi različnih politično-ekonomskih interesov industrialcev s Severa in plantažnikov z Juga.<sup>23</sup> V recenziji filma, najprej objavljeni v časopisu *Večer* in nato še v *Zasavskem vestniku*, publicist Branko Avsenak uvodoma zapiše, da je bil roman, po katerem je film posnet, sicer zelo uspešen, a so ga kmalu zasenčila druga, kakovostnejša ameriška literarna dela. Pri opisovanju filma pohvali predvsem igralsko zasedbo, bolj zadržan pa je glede vsebine – v zaključku članka namreč zapiše naslednje:

[S]tari, častitljivi, ameriški jug se ruši, znajdi se, kdor se more – in tukaj pride do čudnega moraliziranja: vsakdo naj se briga le zase, le egoizem lahko reši iz zmešnjave po razdejanju polni vojni, v kateri so nesramni severnjaki s svojim Lincolnom osvobodili bedaste črne sužnje in uničili galantno lahkoživi Jug, kjer se je veselo živelo, dobro pilo in jedlo in kjer so zamorci delali, belci pa dremali v ležalnikih in prirejali velike sprejeme ... Današnji jug Združenih držav je še poln teh spominov, zato ni čudno, da so bile ob premieri filma prav v Atlanti velike demonstracije.<sup>24</sup>

V *Tovarišu* Boštjan Grčar priobči članek, v katerem obravnava ozadje nastajanja filma in poda njegovo vsebino; med drugim zapiše, da gre za zelo dober film (poimenuje ga tudi ‚filmski kolos‘) in za »eno izmed del sedme umetnosti, ki človeka bolj pritegne s svojo mogočno zgradbo kakor z dejanjem samim.«<sup>25</sup> V isti številki revije je bil objavljen tudi članek o ozadju nastajanja romana in njegovi komercialni uspešnosti; na koncu je omenjeno, da gre negativnim kritičnim mnenjem navkljub za »zgodbo, ki je bila vredna peresa in jo bodo ljudje še dolgo z zanimanjem prebirali.«<sup>26</sup> V naslednji številki te revije lahko v nadaljevanju slednjega članka med drugim preberemo naslednje: »Roman opisuje zlom takratnega gospodarskega in družbenega reda, zaton svojevrstnega kulturnega sveta, trpljenje, bedo, brutalnost, korupcijo, pa tudi pogum, upanje, človeško spretnost in domiselnost. [...] V vrtincu‘ sicer ni kakšna posebnost v razvoju modernega romana, je pa preprosto napisana knjiga z veliko prepričevalno močjo.«<sup>27</sup> Ob izidu ponatisa predvojnega prevoda romana v tržaškem *Primorskem dnevniku* zapišejo, da bo izšla »dolgo pričakovana in mnogo zahtevana nova izdaja slovečega romana Mitschellove [sic] ‚V vrtincu‘ – tudi ena tistih knjig, ki se priporočajo že same, saj hodi njihova slava pred sleherno novo izdajo.«<sup>28</sup> Nekaj mesecev pozneje v *Delavski enotnosti* poročajo, da je izšla

23 *Tribuna*, 31. 8. 1954: V vrtincu, 4.

24 *Večer*, 27. 10. 1954: »V vrtincu«, 5. / *Zasavski vestnik*, 29. 12. 1954: V vrtincu, 7.

25 *Tovariš*, 10. 9. 1954: »V vrtincu« – filmski kolos, 808.

26 *Tovariš*, 10. 9. 1954: Uspeh in katastrofa Margarete Mitchell – 1. del, 808–809; cit. str. 809.

27 *Tovariš*, 17. 9. 1954: Uspeh in katastrofa Margarete Mitchell – 2. del, 845.

28 *Primorski dnevnik*, 23. 1. 1955: Kaj bo izšlo v letu 1955 pri Slovenskem knjižnem zavodu, 3.

»dolgo pričakovana nova izdaja slovečega romana Margarete [sic] Mitchell«. <sup>29</sup> V *Večeru* je roman nekoliko bolj kritično opisan kot »ne preveč zahtevno čtivo s povprečnimi umetniškimi kvalitetami in predvsem izredno neposredno in živahno pisano«. <sup>30</sup> V *Ptujskem tedniku* ob predvajanju filma objavijo članek, v katerem ‚D. Ž.‘ navaja, da je roman »napisan zelo spretno, na nekaterih mestih naravnost odlično«, vendar v nadaljevanju zavrne pisateljčine nazore in zaključi, da je »film že postaran in to postaranje vzbuja dvom prav v osnovno, kar zahtevamo od umetnosti – kvaliteto, iskrenost, človeškost in naprednost«. <sup>31</sup> V *Primorskem dnevniku* objavijo članek o pisateljčinem življenju, v katerem med drugim obravnavajo nastajanje njenega edinega romana in njegov komercialni uspeh, a se ne opredelijo glede kakovosti. <sup>32</sup> Novinar in prevajalec Božidar Pahor v *Tedenski tribuni* poroča, da je v Atlanti srečal nekoga, ki naj bi dobro poznal Margaret Mitchell in ki mu je razkril marsikaj o njej ter o ozadju njenega romana, do katerega se Pahor sicer ne opredeli, <sup>33</sup> marveč omeni zgolj, da ga v Sloveniji vsakdo pozna. <sup>34</sup> V poznejšem članku v istem tedniku zatrdijo, da je *V vrtincu* klasičen film. <sup>35</sup> V *Primorskem dnevniku* v članku o rasni diskriminaciji v ZDA zapišejo, da ameriški Jug »ni več lažno romantična dežela bombaža, uglašene veleposestniške aristokracije in mirnih, molčečih črncev, kakor je to opisovala Margaret Mitchell«. <sup>36</sup> Jovita Podgornik v reviji *Ekran* opozori na »nevarnosti nekritičnega branja« romana *V vrtincu*, <sup>37</sup> filmski ustvarjalec Vojko Duletić pa v *Tedenski tribuni* poda naslednje pozitivno mnenje o filmu:

Film je postal eden največjih finančnih uspehov v zgodovini filma sploh. Bil je »največji, najdražji, najdaljši film vseh časov«, seveda ob vsem tem ni mogel biti tudi še najboljši. [...] V *vrtincu* ima stil in obliko, je velikan, čeprav ne največji, a osamljen in nedosegljiv, delo ustvarjalcev v trenutku velikega navdiha. [...] Nekaterim se zdi, da je *V vrtincu* zdaj še lepši, kot je bil pred leti, nekaterim celo lepši kot ob nastanku. <sup>38</sup>

Pred izidom Modrovega prevoda je bil v reviji *Naša žena* o romanu objavljen članek, v katerem pa ni napisanega prav veliko o sami vsebini, marveč je poudarek na avtoričini življenjski zgodbi, ozadju nastajanja romana in o izjemnem uspehu, ki ga je

29 *Delavska enotnost*, 1. 4. 1955: Za ljubitelje knjig, 7.

30 *Večer*, 25. 1. 1956: Margaret Mitchell: V *vrtincu*, 3.

31 *Ptujski tednik*, 17. 8. 1956: V *vrtincu*, 6.

32 *Primorski dnevnik*, 15. 2. 1957: Zakaj je njen mož sežgal rokopis, 3.

33 Posredno se avtor sicer opredeli do ameriškega Juga: »Dežela bombaža in romantične preteklosti. Dežela suženjstva in dežela omike. Dežela predsodkov in južnjaške vedrine.«

34 *Tedenska tribuna*, 25. 2. 1959: Zgodba o Peggy, 3.

35 *Tedenska tribuna*, 3. 10. 1961: Film »V *vrtincu*« razpada, 6.

36 *Primorski dnevnik*, 7. 10. 1962: Črni in beli, 1.

37 *Ekran*, 1963, l. 1, št. 4: Napotki in spodbude, 379–384; cit. str. 381.

38 *Tedenska tribuna*, 29. 9. 1964: V *vrtincu*, 6.



*V vrtincu* doživel v širši javnosti.<sup>39</sup> Slavko Rupel v *Primorskem dnevniku* trdi, da ime ‘Margaret Mitchell’ najdemo v slehernem svetovnem literarnem leksikonu in da je *V vrtincu* odlično besedilo, v katerem pisateljica izraža ‘zdrave ideale’ in ki je po zaslugi prav tako odličnega istoimenskega filma postalo le še bolj priljubljeno. Nadalje zapiše, da gre za »razgibano, malce romantično, sentimentalno zastrto zgodbo«, ki jo literarne enciklopedije opredeljujejo kot »kot mogočno fresko Amerike iz druge polovice preteklega stoletja, Amerike v času državljanske vojne, ko so južne države Amerike izgubljale boj za neodvisnost in je s tem umiral tudi delček starega, dobrega romantičnega ameriškega juga.«<sup>40</sup> V reviji *Naša žena* se osredotočijo na protagonistko romana; zapišejo, da gre za zgodbo »o ošabni južnjaški lepotici Scarlett O’Hara, ki ima toliko lastnosti in toliko razpoloženj kot mavrica barv, ki pa je vedno in predvsem ženska, ki ne pozna besede ‘predaja’.«<sup>41</sup> V literarni reviji *Knjiga* v kratki najavi ponatisa prevoda zapišejo, da gre za »[r]oman iz časov ameriške državljanske vojne, o gentlemanih brez strahu in graje ter o njihovih pogumnih in močnih ženskih partnerkah.«<sup>42</sup> Omenjena revija pozneje objavi tudi daljši zapis, ki se začne s trditvijo, da gre za »roman, katerega privlačna moč kljub letom ne popušča in ki kljub spremembam v čustvovanju in miselnosti novih generacij ostaja za določen krog bralcev ‘obvezno branje’«. V nadaljevanju članka je opisano ozadje nastajanja romana in predstavljena je zgodba, pri čemer pa je več pozornosti kot zgodovinskim okoliščinam posvečene protagonistki in njenemu karakterju – med drugim lahko preberemo, »da je Scarlett s svojo radoživostjo in zagrizeno voljo do življenja dobrodošel ideal.«<sup>43</sup> Kritičarka in prevajalka Rapa Šuklje v *Tedenski tribuni* opiše ozadje nastajanja filma, v zadnjem odstavku pa poda naslednje mnenje:

Popularnost ni dokaz kvalitete (čeprav je slabe stvari, kot je znano, ne obdrže) in režiser je nekatere ostrine romana celo porezal, igral je dosti bolj na melodramo kot Mitchellova, ki je pisala pravzaprav roman nravi; čeprav je seveda tudi res, da je pri tem omilil poglobitveni ugovor proti romanu, namreč podobo »sladkosti življenja na Jugu«, ki je zajemala tako izključno bele veleposestnike in bila sladka tako izključno na račun črnih sužnjev ...<sup>44</sup>

Tudi v časniku *Glas* so kritični glede preživelih vrednot, ki naj bi jih film propagiral – v članku, ki je podpisan z ‘M. G.’, lahko namreč preberemo, da gre za

39 *Naša žena*, 1964, l. 24, št. 10: O Margaret Mitchellovi [sic] in njenem romanu »V vrtincu«, 341–342.

40 *Primorski dnevnik*, 27. 1. 1966: V vrtincu, 2.

41 *Naša žena*, 1969, l. 29, št. 12: Za tiste, ki radi berejo, 43.

42 *Knjiga*, 1969, l. 17, št. 1/2/3: Mitchell Margaret [sic]: V vrtincu – I. in II. del, 48.

43 *Knjiga*, 1969, l. 17 št. 10–11: V vrtincu, 447–448.

44 *Tedenska tribuna*, 2. 5. 1973: V vrtincu, 18.

veličasten film, ki govori o ameriški državljanski vojni, o ljudeh ameriškega juga, ki so se morali podrediti volji severnjakov in priznati poraz v vojni, ki je tako kruto in neusmiljeno posegla v njihovo življenje. [...] Toda čas je neusmiljen. Kot vedno, je tudi tokrat prerastel veliko stvaritev, od katere je ostal samo še spomin. V želji, da bi film približali tudi mlajšim gledalcem, tistim, ki pred leti še niso mogli v kino, so skoraj štiriurno filmsko pripoved presneli na 70 mm trak. Poskus se žal ni najbolje posrečil in je bil pravzaprav strel v prazno, saj imajo današnje generacije drugačen okus in poglede na svet.<sup>45</sup>

V *Dolenjskem listu* ob novi izdaji Modrovega prevoda zapišejo, da se je Mitchellova zapisala v zgodovino svetovne književnosti,<sup>46</sup> nekaj mesecev pozneje pa njen roman pohvalijo z naslednjimi besedami: »Poseben čar daje pripovedi o usodi Američanov med državljansko vojno psihološko risanje značajev in živopisna podoba sveta velikih posestnikov, ki je bil z vojno za vse čase izbrisan.«<sup>47</sup> V reviji *Antena* lahko preberemo, da roman opisuje strahotno secesijsko vojno in da je Scarlett O'Hara »postala simbol preizkušanj, skozi katere je šel v tej vojni Jug«.<sup>48</sup>

V zadnjem desetletju pred razpadom Jugoslavije nismo zasledili člankov, ki bi bili v celoti posvečeni zadevnemu romanu oz. filmu, temveč le zapise, ki v *Vrtincu* omenjajo; Primož Sark na primer v *Logaških novicah* pohvali več vidikov filma, samo zgodbo pa označi kot povprečno,<sup>49</sup> Marc Ferro v *Sobotni prilogi* navaja, da je filmoma *Rojstvo naroda*<sup>50</sup> in *Vrtincu* skupno to, da vsi temnopolti upodabljajo služabnike,<sup>51</sup> Tadej Zupančič pa v reviji *Problemi: Eseji* zapiše, da gre za »trd melodramski roman«.<sup>52</sup>

### 3.3 Obdobje samostojne Slovenje

V zadnjem desetletju prejšnjega tisočletja je *Vrtincu* v slovenskem periodičnem tisku prisoten precej pogosteje kot desetletje poprej – domala vsi omembe vredni članki so bili sicer objavljeni v *Delu*. Ko v tem časniku poročajo, da je Alexandra Ripley napisala nadaljevanje romana, zatrdijo, da protagonista »uživata nezmanjšano naklonjenost bralstva vse od prve objave romana leta 1936«, a pripomnijo, da je avtorica nadaljevanja ugotovila, da »o črncih ni mogoče več govoriti tako kot v izvorniku – z mešanico primitivizma

45 *Glas*, 9. 5. 1973: V *vrtincu*, 9.

46 *Dolenjski list*, 27. 6. 1974: V *vrtincu*, 27.

47 *Dolenjski list*, 3. 10. 1974: V *vrtincu*, 31.

48 *Antena*, 21. 6. 1979: »Secesijska vojna«, 22.

49 *Logaške novice*, 5. 5. 1981: Vabimo vas, 8.

50 Gre za film z izvornim naslovom *Birth of a Nation*, ki je pripomogel k preporodu Ku Klux Klana.

51 *Sobotna priloga*, 29. 10. 1983: Kopanje v žarkih svobode, 22.

52 *Problemi: Eseji*, 1988, l. 26, št. 14: Promoviranje americane v ameriški literaturi dvajsetega stoletja, 111–114; cit. str. 113.

in servilnosti, temu bi se črnici uprli.«<sup>53</sup> Nekdo z začetnicami 'M. Z.' pripomni, da ima *V vrtincu* v ZDA podoben status kot *Vojna in mir* v Rusiji, četudi umetniška vrednost obeh romanov ni primerljiva.<sup>54</sup> Sonja Merljak trdi, da veliko ljudi sploh ne bi vedelo za ameriško državljansko vojno, če ne bi bilo romana *V vrtincu*.<sup>55</sup> 'Mo. M.' poroča, da so protestniki že drugič v dveh letih podtaknili ogenj v hiši Mitchellove, ker naj bi ta v svojem romanu poveljevala sužnjelastniški sistem.<sup>56</sup> Merljakova v članku o literarnih uspešnicah izpod peresa žensk pripomni, da nekateri *V vrtincu* prištevajo med literarne klasike, drugi pa zgolj med literarne uspešnice; avtorica članka se glede tega sicer ne opredeli.<sup>57</sup> V novici o tem, da se film vrača v kinematografe v ZDA, ga v *Delu* označijo za mojstrovino in eno največjih filmskih klasik nasploh.<sup>58</sup> Precej bolj kritično mnenje pa izrazi Tonči Kuzmanič, ki v reviji *Časopis za kritiko znanosti* zapiše naslednje: »Bolj kot v kateri koli strokovni ali znanstveni obdelavi je kompleksen, kapilaren način funkcioniranja ameriškega zgodnjega rasizma podan v ameriškem tekstu par excellence *Gone with the Wind*, ki ga je podpisala Margaret Mitchell.«<sup>59</sup>

Na začetku novega tisočletja, ko v *Delu* obeležijo stoletnico pisateljčinega rojstva, *V vrtincu* proglasijo za enega največjih filmov vseh časov.<sup>60</sup> Adrian Grizold v časniku *Nedelo* roman sicer najprej označi za patetični epos, v nadaljevanju članka pa ga opiše kot imenitno knjigo.<sup>61</sup> Bojan Brezigar v *Primorskem dnevniku* med drugim zapiše naslednje: »Navsezadnje *V vrtincu* ni nikakršna posebnost. Bil je eden prvih komercialnih proizvodov Amerike, ki se je prebujala: kvota ljubezni in tudi sramežljivega seksa, kvota nasilja, državljanske vojne, veliko krvi, veliko žalosti in konec brez konca: jutri bo nov dan, zaključni Scarlett svojo zgodbo. Uspešnica, vredna tega naziva.«<sup>62</sup> Ko Jožica Grgič v *Delu* obeleži 75. obletnico filma, med drugim zapiše, da gre za najbolj znan in komercialno uspešen film vseh časov, in pohvali njegov scenarij, vendar pripomni tudi, da ohranja »nostalgične tone pri prikazovanju življenja na sužnjelastniškem Jugu«. Nadalje navaja, da je problematično tudi prikazovanje položaja žensk in da se film iz današnje perspektive marsikomu lahko zdi rasističen, zaradi česar so ga nekateri kritizirali že ob izidu, kar pa niti tedaj niti pozneje ni bistveno vplivalo na priljubljenost filma.<sup>63</sup> Obletnico filma obeležijo tudi na portalu *MMC*, kjer ga 'A. J.' opiše kot »eno najlepših epskih romanc

53 *Delo*, 14. 8. 1991: V vrtincu se nadaljuje, 10.

54 *Delo*, 26. 3. 1993: Nadaljevanje Vojne in miru, 6.

55 *Delo*, 23. 2. 1996: Brez njihovega blišča bi bil vsakdanjik bolj siv, 11.

56 *Delo*, 3. 6. 1996: Požar zaradi vrtinca, 12.

57 *Delo*, 19. 12. 1996: Sitost in milni mehurčki, 50.

58 *Delo*, 3. 7. 1998: V vrtincu spet v kinih, 10.

59 *Časopis za kritiko znanosti*, 1999, l. 27, št. 195–196: Katastrofa humanitarnega – človekove pravice v funkciji samoupravičevanja vojne, 107–136; cit. str. 124.

60 *Delo*, 8. november 2002: 8. november, 12.

61 *Nedelo*, 21. 10. 2007: Kaj moramo vedeti o Rhettu?, 10.

62 *Primorski dnevnik*, 9. 10. 2012: Mesto, kjer igralka zaradi barve kože ni smela na premiero filma, za katerega je dobila Oskarja, 22.

63 *Delo*, 25. 10. 2014: Najbolj znani film vseh časov ima 75 let, 32.

vseh časov«. Večino članka sicer posveti ozadju nastajanja filma, vendar zapiše tudi, da je bil Selznick v dilemi, »kako naj v ekranizaciji romana *V vrtincu* sploh dovolj zabriše rasistične podtone v prikazu ameriškega Juga, da bo film sprejemljiv za varuhe javne morale«. Omenjena so prizadevanja aktivistov za državljanske pravice, da film sploh ne bi bil posnet, češ da gre za »neameriško, protisemitsko, rasistično, prokukluksklanovsko poveličevanje južnjaške družbe linča«. Poleg tega je v članku navedeno, da se je producent naposled odločil iz scenarija popolnoma izpustiti Ku Klux Klan in izraz *nigger*.<sup>64</sup> V Slovenski kinoteki so obletnico obeležili tako, da so film uvrstili na svoj spored – v napovedniku so zapisali naslednje:

Nesporna klasika je sicer sporna v več pogledih, če pomislimo le na romantično obravnavo suženjstva in odnos do ženskega spola, ki v grlu puščata težko prebavljiv cmok. A vendar zgodovinska romanca, ki letos praznuje častljivo 75-letnico, ostaja megaluspešnica svojega in današnjega časa, saj s pronicljivimi in večplastnimi liki, epskimi zapleti in razpleti, osupljivim Tehnicolorjem in vrtoglavih filmičnih razkošjem še vedno zapeljuje gledalce gibljivih slik.<sup>65</sup>

‘A. G.’ v *Slovenskih novicah* med drugim zapiše, da si je Mitchellova s svojim romanom prislužila občudovanje vseh generacij in da je bil po njem posnet tudi pompozni filmski ep, a pripomni, da se Hattie McDaniel ni smela udeležiti premiere filma v Atlanti – v zvezi s tem zapiše: »Takrat se ZDA pač še niso razglašale za prvo izvoznico demokracije in človekovih pravic ...«<sup>66</sup> Precejšen del besedila iz zgornjega napovednika Slovenske kinoteke lahko naslednje leto preberemo tudi v *Delu*, kjer Katja Željani večino članka posveti ozadju nastajanja romana, glede katerega poda naslednjo oceno:

Čeprav kritike o pisateljičinem stereotipnem rasnem prikazovanju Afroameričanov in suženjstva nikoli niso potihnile, je Mitchellova konec tridesetih let prejšnjega stoletja z romanom svetu dala tudi tisto, kar je v duhu dobe depresije in bližajoče se druge svetovne vojne najbrž potreboval: zgodbo boja ameriškega juga, da si opomore in se znova postavi na noge, pa naj bodo žrtve še tako velike.<sup>67</sup>

‘A. K.’ na *MMC* poroča, da je bil *V vrtincu* zaradi očitkov predstavnikov lokalne skupnosti, da gre za »rasistični [sic] film s podtoni, ki nakazujejo na večvrednost bele rase«, umaknjen s sporeda nekega kina v Memphisu, kjer so ga dotlej vsako poletje predvajali kar

64 *MMC*, 7. 9. 2014: 75 let ene od najviharnejših ljubezni velikega platna. <<https://www.rtv slo.si/kultura/film-in-tv/75-let-ene-od-najviharnejših-ljubezni-velikega-platna/345799>>. (Dostop 14. 4. 2021).

65 *Kinoteka*, 2014: V vrtincu: uspešnica že častljivih 75 let!. <[http://www.kinoteka.si/si/542/193/V\\_vrtincu\\_uspešnica\\_ze\\_castljivih\\_75\\_let.aspx](http://www.kinoteka.si/si/542/193/V_vrtincu_uspešnica_ze_castljivih_75_let.aspx)>. (Dostop 15. 4. 2021).

66 *Slovenske novice*, 16. 12. 2014: Od najuspešnejšega dela filmske zgodovine 75 let, 23.

67 *Delo*, 27. 3. 2015: En sam presežek, 18.

34 let. V članku je omenjeno tudi, da je McDanielova oskarja prejela za stereotipno vlogo in da je film nasploh pomagal utrditi stereotipe o temnopoltih, zaradi česar so temnopolti aktivisti že od začetka snemanja izražali zadržke glede filma.<sup>68</sup> Simona Bandur v *Delu* navaja, da je roman doživel izjemen uspeh, ne glede na to, da je rasističen oz. utrjuje stereotipe. Nadalje zapiše, da je zgodba obarvana z nostalgijo do suženjstva in opisuje čas pred državljsansko vojno, »ko je bil ameriški jug dežela izobilja, četudi na plečih zaslužnjeneega ljudstva«. Avtorica omeni tudi, da se McDanielova ni smela udeležiti premiere v rasno segregirani Atlanti in da je na podelitvi oskarjev morala sedeti ločeno od soigralcev.<sup>69</sup>

Več slovenskih medijev je poročalo o tem, da je HBO film umaknil s svoje platforme pretočnih vsebin. 'A. J.' na *MMC* navaja, da je bil film umaknjen, ker naj bi na zastarel, površen in sentimentalni način prikazoval sužnjelastniški ameriški Jug; citira tudi izjavo, ki so jo ob tem pri televizijski hiši dali za javnost – med drugim so navedli, da je film »produkt svojega časa in kot tak odraža določene rasne in etnične predsodke, ki so bili na žalost vseprisotni v ameriški družbi«. V nadaljevanju članka je navedeno, da je John Ridley, režiser filma *12 let suženj*, v časniku *Los Angeles Times* zapisal naslednje: »Ta film ni samo 'nezadosten', kar se tiče zastopanosti ras – to je film, ki povečuje predvojni Jug. V tistih trenutkih, ko ne ignorira grozot suženjstva, samo še krepi in utrjuje boleče stereotipe o temnopoltih ljudeh.«<sup>70</sup> Anja Banko na *Radiu študent* navaja, da gre za najbolj dobičkonosen film vseh časov, ki pa je, »iz kritične distance v sedanjosti posvojene perspektive, neposredno rasističen«; posebej izpostavi stereotipno vlogo Mammy.<sup>71</sup> Anže Lebinger v članku v *Dnevniku* uvodoma zapiše, da je film pomemben del ameriške kulture in nesporna klasika, ki pa se že vse od izida sooča z očitki zaradi trivializacije rasizma. HBO-jevo odločitev kontekstualizira v luči tedanjih dogodkov v ameriški družbi, pri čemer med drugim navaja isti izjavi kot *MMC*, in poda naslednjo oceno filma: »Je predvsem produkt svojega časa. Kategorično sprenevedav film, ki se lahko pohvali z večplastnimi liki, epskimi zapleti in filmskim razkošjem, ki je zdržalo zob časa, a je pod črto rasistična pravljica, ki prikazuje sužnjelastništvo, kot bi šlo nemara za piknik. Sužnji so videti skoraj zadovoljni, da imajo svoje gospodarje.«<sup>72</sup>

Ko je HBO nedolgo za tem znova omogočil ogled filma, so na *MMC* poročali tudi o tem; 'A. J.' – poleg že v prejšnjem članku navedenih citatov – navaja, da sta bila filmu dodana dva videa, ki pojasnjujeta zgodovinski kontekst – med drugim to, da je upodobitev temnopoltih že od vsega začetka burila duhove. Omenjeno je tudi, da je na primer

68 *MMC*, 28. 8. 2017: Memphis: V vrtincu zaradi rasistične vsebine umaknili s kinosporeda. <<https://www.rtvsl.si/kultura/film-in-tv/memphis-v-vrtincu-zaradi-rasisticne-vsebine-umaknili-s-kinosporeda/431073>>. (Dostop 26. 2. 2021).

69 *Delo*, 3. 1. 2020: »Navsezadnje, jutri je nov dan«, 12.

70 *MMC*, 10. 6. 2020: Klasika V vrtincu umaknjena zaradi rasizma, serija Cops ukinjena. <<https://www.rtvsl.si/kultura/film-in-tv/klasika-v-vrtincu-umaknjena-zaradi-rasizma-serija-cops-ukinjena/526683>>. (Dostop 26. 2. 2021).

71 *Radio študent*, 15. 6. 2020: V vrtincu podob. <https://radiostudent.si/kultura/temna-zvezda/v-vrtincu-podob>. (Dostop 20. 2. 2021).

72 *Dnevnik*, 16. 6. 2020: HBO umaknil »rasistično« klasiko V vrtincu. <<https://www.dnevnik.si/1042931968/magazin/aktualno/hbo-umaknil-rasisticno-klasiko-v-vrtincu>>. (Dostop 25. 2. 2021).

afroameriški filmski ustvarjalec Carlton Moss že ob izidu filma trdil, da je *V vrtincu* »nostalgična prošnja za razumevanje reakcionarnih sil, ki so na Jugu še vedno žive«. <sup>73</sup> Krajša novica s podobno vsebino, podpisana z 'I. R.', je bila istega dne objavljena tudi na spletnem portalu *Slovenskih novic*. <sup>74</sup>

Tina Breznik je v *Dnevniku* objavila članek z naslovom »Prave barve politične korektnosti«, v katerem je med drugim obravnavala *V vrtincu*; o nedavni kontroverzi v zvezi s filmom je navedla večino informacij, ki so jih pred tem podali že drugi članki na to temo, nato pa sklenila: »Odločitev HBO, da film pusti v svoji ponudbi s pojasnilom, je najboljša mogoča, saj bi z izbrisom tega filma iz filmske zgodovine na neki način trdili, da rasnih predsodkov ni (bilo), hkrati pa brisanje spornih del iz Hollywooda in celotne družbe nasploh ne bi izbrisalo rasizma, predsodkov, pristranskosti in neenakosti.« <sup>75</sup> Teden dni po tem, ko je umrla Olivia de Havilland, še zadnja članica ožje igralske ekipe filma *V vrtincu*, je Zvezdana Bercko v *Večeru* objavila članek, v katerem je – nekoliko nasprotujoče si – v podnaslovu zapisala, da film ostaja klasika, nato pa uvodoma zatrdila, da zaradi rasističnih elementov »očitno še sam dokončno odhaja v zgodovino«. Berckova nato obravnava ozadje nastajanja filma in nedavne dogodke v zvezi z njegovo cenzuro, proti koncu prispevka pa citira kritika Dragana Antulova, ki je izjavil naslednje: »To epsko melodramo bi morali dojemati manj kot film in bolj kot institucijo. Za razliko od večine stvaritev sedme umetnosti je ta film dejansko postal del popularne kulture 20. stoletja.« <sup>76</sup>

#### 4 ZAKLJUČEK

Pred 2. svetovno vojno je bilo romanu *V vrtincu* posvečeno kar nekaj kritiške pozornosti, medtem ko je istoimenska filmska uspešnica – ki je v slovenske kinematografe sicer prišla šele desetletje in pol po premieri v ZDA – ostala neopažena. Mnenja o romanu so bila večinoma izrazito naklonjena, ideologija pa pri recenzijah ni imela pomembne vloge; celo karakterizacija pripovednih oseb je bila kot nekaj pozitivnega izpostavljena v domala vseh recenzijah. Za razliko od ZDA, kjer so bile v istem obdobju do romana in filma kritične predvsem levo usmerjene publikacije slovenskih izseljencev oz. zdomcev (gl. Trupej 2021: 93–95), je bil *V vrtincu* največ pozitivnih odzivov deležen v liberalnem dnevniku *Jutro*, medtem ko je bilo edino nekoliko bolj kritično mnenje objavljeno v katoliški reviji *Dom in svet*.

Ko so se po drugi svetovni vojni in vzpostavitvi socialističnega sistema odnosi med Jugoslavijo in ZDA poslabšali in je rasizem – vsaj na deklarativni ravni (Urh 2014: 129)

73 *MMC*, 25. 6. 2020: *V vrtincu* spet v HBO-jevi knjižnici, a z opombo, da "zanika grozote suženjstva". <<https://www.rtvsl.si/kultura/film-in-tv/v-vrtincu-spet-v-hbo-jevi-knjiznici-a-z-opombo-da-zanika-grozote-suzenjsstva/528460>>. (Dostop 23. 4. 2021).

74 *Slovenske novice*: 16. 6. 2020: Scarlett in Rhett se vračata, tokrat s pojasnili. <<https://www.slovenskenovice.si/bulvar/tuji-traci/scarlett-in-rhett-se-vracata-tokrat-s-pojasnili/>>. (Dostop 26. 2. 2021).

75 *Dnevnik*, 1. 8. 2020: Prave barve politične korektnosti. 18–19.

76 *Večer*, 2. 8. 2020: Manj film in bolj institucija. 16–17.

– postal nesprejemljiv, se je to do neke mere odražalo tudi v odzivih na obravnavani roman oz. film. Predvsem v prvih povojnih letih je bila recepcija pretežno negativna, iz nekaterih zapisov pa je razvidna tudi sovražna nastrojenost do ZDA. Ob objavi ponatisa Koširjevega predvojnega prevoda sredi 50. let, ko so *V vrtincu* začeli predvajati tudi slovenski kinematografi, so bili odzivi precej bolj raznoliki; v nekaterih zapisih so izražena naklonjena mnenja, v drugih pa zadržki glede umetniške vrednosti romana oz. filma, predvsem v zvezi s prikazovanjem sužnjelastniške družbene ureditve kot nečesa pozitivnega. Kritičnost do ZDA, s katerimi je socialistična Jugoslavija po sporu med Titom in Stalinom vzpostavila občutno boljše odnose, je sicer manj izrazita kot neposredno po vojni.<sup>77</sup> Podobna heterogenost je značilna tudi za članke iz sredine 60. let, ko je izšel ponovni prevod romana, in za zapise ob izidu novih izdaj tega prevoda konec istega desetletja oz. sredi 70. let, medtem ko *V vrtincu* v zadnjem desetletju pred slovensko osamosvojitvijo ni bil deležen posebne pozornosti – tretji ponatis Modrovega prevoda v 80. letih je denimo ostal neopažen.

V 90. letih prejšnjega stoletja, ko se je Slovenija vedno bolj približevala Zahodu, je bilo v kontekstu zapisov o *V vrtincu* zaslediti le malo kritičnih mnenj o ZDA, podobno pa velja tudi za prvo desetletje tega tisočletja, ko je bilo romanu oz. filmu nasploh posvečene bolj malo pozornosti. Bolj poglobljene zapise (tako na spletu kot v tiskanih serijskih publikacijah) pa je zaslediti v zadnjem desetletju – številni slovenski mediji so poročali o tem, da roman in film v ZDA postajata vedno bolj sporna, predvsem zaradi stereotipne karakterizacije temnopoltih in povelečevanja sužnjelastniškega sistema, občasno pa je kot problematičen izpostavljen tudi odnos do žensk. V večini člankov so sicer zgolj povzeti oz. navedeni tuji viri, ne pa izražena lastna mnenja, kakor je bilo značilno za marsikateri zapis iz socialističnega obdobja, tako da je tudi s tega vidika vpliv ideologije na recepcijo romana in filma *V vrtincu* v samostojni Sloveniji občutno manjši kot nekoč.

## LITERATURA

- ASIM, Jabari (2007) *The N Word: Who Can Say It, Who Shouldn't, and Why*. Boston: Houghton Mifflin.
- BAJT, Drago (1997) Prevod kot objektivizacija subjektivnih meril. Majda Stanovnik (ur.), *Kriteriji literarnega prevajanja. Prevajanje in terminologija*. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev, 42–48.
- BALDICK, Chris (2001) *The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms*. Oxford/New York: Oxford University Press.
- GÓMEZ-GALISTEO, M. Carmen (2011) *The Wind Is Never Gone: Sequels, Parodies and Rewritings of Gone with the Wind*. Jefferson, North Carolina/London: McFarland & Company, Inc.

<sup>77</sup> Petr Kopecký (2011: 214) v zvezi z ideološko situacijo v socialistični Sloveniji navaja naslednje: »Čeprav je bila Slovenija formalno komunistična, se ni ujela v ideološko past pojmovanja sveta kot črnega ali belega, komunističnega ali kapitalističnega, progresivnega ali reakcionarnega.«

- GRISWOLD, Wendy (2013) *Cultures and Societies in a Changing World*. Thousand Oaks, California: SAGE Publications.
- GROSMAN, Meta (1993) Medkulturne funkcije književnega prevajanja. Majda Stanovnik (ur.), *Prevod in narodova identiteta. Prevajanje poezije*. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev. 6–10.
- HASKELL, Molly (2009) *Frankly, My Dear: Gone with the Wind Revisited*. New Haven/London: Yale University Press.
- JAUß, Hans Robert (1970) Literary History as a Challenge to Literary Theory. Prevod: Elizabeth Benzinger. *New Literary History* 2 (1), 7–37.
- JAUß, Hans Robert (1998) *Estetsko izkustvo in literarna hermenevtika*. Prevod: Tomo Virk. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.
- JEFF, Leonard J. (1999) 'Gone with the Wind' and Hollywood's Racial Politics. *The Atlantic*, december. <<https://www.theatlantic.com/magazine/archive/1999/12/gone-with-the-wind-and-hollywoods-racial-politics/377919/>>. (Dostop 12. 12. 2021).
- KAROLIDES, Nicholas J. (2006) *Banned Books: Literature Suppressed on Political Grounds, Revised Edition*. New York: Facts on File Inc.
- KAROLIDES, Nicholas J./Margaret BALD/Dawn B. SOVA (2011) *120 Banned Books: Censorship Histories of World Literature, Second Edition*. New York: Checkmark Books.
- KOPECKÝ, Petr (2011) The Literary Front of the Cold War: John Steinbeck as an Ideological Object in the Eastern Bloc. *Comparative American Studies: An International Journal* 9 (3), 204–216.
- LEFEVERE, André (1992) *Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame*. London/New York: Routledge.
- MITCHELL, Margaret (2014) *The Scarlett Letters: The Making of the Film Gone with the Wind*. John Wiley, Jr. (ur.). Lanham/Boulder/London/New York: Taylor Trade Publishing.
- N. N. (2012) 'Books That Shaped America' Exhibition to Open June 25. *Library of Congress*. <<https://www.loc.gov/item/prn-12-123/>>. (Dostop 12. 12. 2021).
- RYAN, Tim A. (2008) *Calls and Responses: The American Novel of Slavery since Gone with the Wind*. Baton Rouge: Louisiana State University Press.
- SCHUESSLER, Jennifer (2020) The Long Battle over 'Gone with the Wind'. *The New York Times*, 14 junij. <<https://www.nytimes.com/2020/06/14/movies/gone-with-the-wind-battle.html>>. (Dostop 12. 12. 2021).
- SOVA, Dawn B. (2006a) *Banned Books: Literature Suppressed on Sexual Grounds, Revised Edition*. New York: Facts on File Inc.
- SOVA, Dawn B. (2006b) *Banned Books: Literature Suppressed on Social Grounds, Revised Edition*. New York: Facts on File Inc.
- STEVENS, J. D. (1973) The Black Reaction to *Gone with the Wind*. *Journal of Popular Film* 2 (4), 366–371.



- STEWART, Jacqueline (2020) Why we can't turn away from 'Gone with the Wind'. *CNN*, 25. junij. <<https://edition.cnn.com/2020/06/12/opinions/gone-with-the-wind-illuminates-white-supremacy-Stewart-2020/index.html>>. (Dostop 12. 12. 2021).
- TRUPEJ, Janko (2014) Prevajanje rasističnega diskurza o temnopoltih v slovenščino. *Primerjalna književnost* 37 (3), 89–109. <<http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-D39CUYFX>>. (Dostop 15. 11. 2022).
- TRUPEJ, Janko (2015) Receptija štirih ameriških romanov in njihovih slovenskih prevodov v luči ideologije rasizma. *Primerjalna književnost* 38 (2), 213–235. <<http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-BA7LQUEU>>. (Dostop 15. 11. 2022).
- TRUPEJ, Janko (2021) Responses to *Gone with the Wind* among Slovenians on the Other Side of the Atlantic. *Acta Neophilologica* 54 (1–2), 87–98. <<https://revije.ff.uni-lj.si/ActaNeophilologica/article/view/9969/9886>>. (Dostop 12. 12. 2021).
- URH, Špela (2014) Anti-Roma Racism in Europe: Past and Recent Perspectives. Michael Lavalette in Laura Penketh (ur.), *Race, Racism and Social Work: Contemporary Issues and Debates*. Bristol: Policy Press, 115–130.
- VENUTI, Lawrence (1995) *The Translator's Invisibility*. London/New York: Routledge.
- VENUTI, Lawrence (1998) *The Scandals of Translation*. London/New York: Routledge.
- WILEY, John, Jr. (2014a) Prologue: The Making of a Masterpiece. Margaret Mitchell, *The Scarlett Letters: The Making of the Film Gone with the Wind*. John Wiley, Jr. (ur.). Lanham/Boulder/London/New York: Taylor Trade Publishing, XIX–XXVIII.
- WILEY, John, Jr., (2014b) Epilogue: Tomorrow Is Another Day. Margaret Mitchell, *The Scarlett Letters: The Making of the Film Gone with the Wind*. John Wiley, Jr. (ur.). Lanham/Boulder/London/New York: Taylor Trade Publishing, 421–427.

## POVZETEK

### VPLIV IDEOLOGIJE NA SLOVENSKO RECEPCIJO ROMANA IN FILMA V *VRTINCU*

Slovenska recepcija romana in filma *V vrtincu* se je v zadnjih osmih desetletjih precej spreminjala. Pred drugo svetovno vojno so bili odzivi pretežno naklonjeni tako v levo kot v desno usmerjenih publikacijah; celo karakterizacija pripovednih oseb, ki je pozneje zaradi stereotipnega prikazovanja Afroameričanov postala sporna, je bila v večini tedanjih recenzij izpostavljena kot nekaj pozitivnega. Po vzpostavitvi socialističnega sistema na slovenskem ozemlju pa zapisi o romanu oz. filmu postanejo bolj kritični in iz številnih je razvidna precej negativna nastrojenost do ZDA; to je najbolj značilno za prva povojna leta. Po otoplitvi odnosov med Jugoslavijo in Združenimi državami kmalu po sporu med Titom in Stalinom leta 1948 pa poleg kritičnih zapisov zasledimo tudi izrazito pozitivna mnenja o *V vrtincu*. Podobno heterogena recepcija je značilna tudi za približno dve

desetletji po tem, ko je Jugoslavija soustanovila Gibanje nevrščenih in se spet nekoliko bolj oddaljila od Zahoda. V zadnjem desetletju pred koncem socialističnega sistema v Sloveniji je bil *V vrtincu* v serijskih publikacijah omenjen občutno manj pogosto, v 90. letih prejšnjega stoletja pa se je o zadevnem romanu oz. filmu spet pisalo pogosteje. Niti v tistem desetletju niti v prvem desetletju novega tisočletja zapisi večinoma niso kritični do vsebine, v zadnjih desetih letih pa je bilo objavljenih več daljših člankov, ki poročajo o tem, da *V vrtincu* v izvorni kulturi postaja vedno bolj nesprejemljiv, predvsem zaradi tega, ker mu številni očitajo rasizem. Vendar avtorji in avtorice teh zapisov pretežno ne podajajo lastnih mnenj o problematiki, zaradi česar je sodobna recepcija romana oz. filma *V vrtincu* veliko manj zaznamovana z ideologijo kot je bilo značilno za obdobje socializma.

**Ključne besede:** ameriška književnost, Margaret Mitchell, *V vrtincu*, recepcija, ideologija

## ABSTRACT

### THE INFLUENCE OF IDEOLOGY ON THE SLOVENIAN RECEPTION OF THE NOVEL AND FILM *GONE WITH THE WIND*

The Slovenian reception of the novel and film *Gone with the Wind* has changed considerably over the last eight decades. Prior to World War II, responses in both left- and right-wing publications were largely favourable. Even the characterization of certain figures – which later became controversial because of the stereotypical portrayal of African-Americans – was pointed out as a positive aspect in most reviews at the time. After a socialist system was established on the Slovenian territory, responses to the novel/film became more critical, and in many articles a negative attitude towards the United States was expressed, something that was very characteristic of the immediate post-war years. After relations between Yugoslavia and the United States improved significantly in the aftermath of the Tito-Stalin split in 1948, critical opinions about *Gone with the Wind* were still expressed, but some sentiments about the novel/film were also distinctly positive. A similarly heterogeneous reception was characteristic of the two decades after Yugoslavia co-founded the Non-Aligned Movement and again distanced itself from the West. In the last decade before the end of the socialist system in Slovenia, *Gone with the Wind* was mentioned in serial publications much less frequently. In the 1990s, the novel and film were again featured in serial publications more prominently, but neither during that decade nor during the first decade of the new millennium was there much criticism of the novel/film. Several longer articles in the last ten years have reported on the increasing unacceptability of *Gone with the Wind* in the United States, above all on account of its alleged racism. However, most authors of these articles did not editorialize, which makes the contemporary reception of *Gone with the Wind* much less ideologically charged than was the case during the socialist period.

**Keywords:** American literature, Margaret Mitchell, *Gone with the Wind*, reception, ideology